

Miquel-Àngel Pradilla (2009): *La tribu valenciana. Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*. Benicarló: Onada, 150 pp.

O *paradigma da complexidade* que defende Edgard Morin postula que a realidade está sometida a un conxunto de presións multifactoriais que a fan case inaprehensíbel. Este é o transfondo común dos cinco artigos que, publicados nos últimos tres anos, Miquel-Àngel Pradilla recolle agora en *La tribu valenciana*. Partindo de que é unha realidade mutábel que cómpre abordar dende a complexidade, Pradilla analiza o ecosistema comunicativo valenciano para dar conta do estado actual de desestructuración da comunidade lingüística catalanófono. E faino centrándose tanto na planificación do corpus coma na do status, coa intención de reflexionar sobre o proceso de individuación que retroalimenta a minorización crecente do valenciano no seu propio territorio histórico.

O primeiro dos cinco artigos leva por título “Reflexións sobre a desestructuración da comunidade catalanófono: o ecosistema comunicativo valenciano contemporáneo”, e pretende avaliar “o grao de individuación ou imbricación do ecosistema comunicativo valenciano nun marco de referencia máis amplo, o territorio tradicionalmente catalanófono”. Pradilla acada este obxectivo centrándose en catro criterios: a reformulación do concepto de *comunidade de lingua*, a análise da interrelación lingüística entre os membros do colectivo, o estudo das actitudes e normas de uso vixentes no seo da comunidade e mais o grao de integración simbólica dos catalanófonos nos diferentes marcos culturais en litixio. A análise destes aspectos, que Pradilla desenvolve en profundidade no resto de artigos, léva a concluír que o conflito lingüístico persiste no País Valenciano. Trátase, en esencia, dunha pugna entre os sectores partidarios de establecer un marco comunicativo compartido co resto de territorios catalanófonos e os partidarios de crear un marco referencial autónomo, isto é, isolacionista. E é que, pechada xa a controversia sobre a filiación do valenciano, o debate real hoxe xira arredor do modelo de lingua e, en último termo, do status de funcionalidade que se prevé para o valenciano. Unha nova mostra de que planificación do corpus e planificación do status son dous procesos inseparábeis.

O segundo dos artigos que integran o libro titúlase “A estandarización lingüística no País Valenciano”, e céntrase na análise dos dife-

rentes modelos de lingua que hoxe conviven neste ámbito lingüístico. No ano 2003, Pradilla afirmaba que a creación, dous anos antes, da Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL), inaugurara *de iure* unha práctica codificadora policéntrica que podía concretarse na sanción duns acordos normativos de traza localista. Unha vez aprobados algúns destes documentos, o autor propónse analizar o modelo de lingua que deles se desprende. Concretamente, Pradilla fíxase nas dúas principais propostas codificadoras da AVL: o *Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià* (DOPV) e mais a *Gramàtica normativa valenciana* (GNV).

Nun momento no que todos os estudos demolingüísticos recentes sinalan unha dinámica moi negativa no coñecemento e emprego do valenciano, e no que a matriz de trazos valorativos asociada á lingua se contrae de forma significativa, Pradilla lembra a necesidade de tomarmos conciencia de que o proceso de substitución lingüística segue vivente e é implacábel; considera, xa que logo, que só poderá reviralo unha política lingüística que avogue verdadeiramente pola difusión dun modelo de lingua culta adecuado á realidade sociolingüística do País Valenciano.

É con este obxectivo que Pradilla analiza os catro modelos de lingua que conviven actualmente na área lingüística valenciana; uns posicionamentos estandarizadores que se distribúen entre dous polos maximalistas: o do secesionismo (máis coñecido como blaverismo), por unha banda, e o dos partidarios de adoptar a versión oriental do estándar difundida en Cataluña, pola outra. Entre eles sitúanse as formulacións autonomistas da AVL e as unitaristas, defendidas polo Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (IIFV).

No tocante aos dous primeiros modelos, Pradilla afirma que hoxe teñen un seguimento “residual”. En consecuencia, a dialéctica sobre o emprego da lingua céntrase en dúas propostas endonormativas menos radicais: por unha banda, o modelo impulsado pola AVL, ou modelo *autonomista*; e, pola outra, o modelo impulsado polo IIFV, ou modelo *unitarista*.

En referencia ao labor da AVL, Pradilla amósase especialmente crítico co DOPV, mentres que considera a GNV unha obra “ponderada”, de consenso tendo en conta a diversidade de sensibilidades que integran o organismo. A desconformidade do autor concrétese en tres puntos que, ao seu parecer, alteran de xeito substancial a praxe normativa vivente dende as “Normes de Castelló”, a saber: unha coloquialización excesiva da norma léxica, unha actitude (moi) aberta á incorporación de castelanismos e mais unha priorización sistemática das formas orais valencianas, malia non seren as de maior prestixio no estándar xe-

ral catalán. Precisamente este último punto, que comporta unha reubicación de múltiples formas no repertorio lingüístico, recibe as principais críticas por parte do autor. Pradilla afirma que este reaxuste estilístico provoca un “trastorno do sistema de connotacións viventes” que pode comportar consecuencias funestas: dunha banda, ao trivializar a adecuación sociopragmática, impide a configuración dun sistema estilístico ben pautado que permita os usuarios identificaren a variedade estándar como unha ferramenta comunicativa de prestixio; doutra banda, “impugna demasiado radicalmente o comportamento dos axentes culturais que protagonizaron até hoxe a loita pola dignificación da lingua”. Esta coloquialización da norma, unida á consideración, por parte da AVL, da interferencia como unha peaxe necesaria para que o falante se identifique co modelo, levan o autor a considerar o DOPV un “contraexemplo de boa práctica estandarizadora”. Amais, a reclusión de formas procedentes do modelo do IEC a un nivel de formalidade máis baixo (ou mesmo a exclusión destas formas do modelo culto) impelen o autor a cuestionarse cal é a verdadeira variedade de contrareferencia do modelo proposto pola AVL. Neste sentido, a suposta vontade de converxencia co resto do ámbito lingüístico non semella ser senón unha mera “formulación retórica”. Dende o noso punto de vista, Pradilla acerta absolutamente ao situar esta cuestión no centro do debate. De feito, a controversia non deriva tanto da revalorización que fai a AVL das formas léxicas autóctonas do País Valenciano, senón da consecuencia (supostamente lóxica) que esta revalorización comporta: a degradación doutras formas compartidas co resto do ámbito lingüístico que veñen sendo empregadas con normalidade en tanto que formas estándar entre os colectivos valencianos que traballan a prol da lingua. É fundamental para a consolidación do estándar catalán que os valencianos se sintan identificados con el e isto, na situación sociolingüística actual, implica un maior recoñecemento da diversidade dentro da unidade (a *Gramàtica valenciana* de Manuel Sanchis Guarner é o exemplo paradigmático de respecto á variación dende unha perspectiva unitaria da lingua). Pero cómpre tamén ter moi en conta tanto o posicionamento marcadamente unitarista da maior parte da sociedade civil que traballa pola dignificación da lingua coma o feito de que un certo polimorfismo non ten que derivar á forza dunha codificación policéntrica. Recollendo as palabras do profesor Gabriel Bibiloni, da Universitat de les Illes Balears, o perigo hoxe é que coa AVL “temos a unidade da lingua máis

proclamada polo poder e a unidade da comunidade lingüística máis debilitada por este mesmo poder”¹.

Diante desta situación, Pradilla recoñece a súa “devoción unitarista”. Segundo o autor, o modelo defendido polo IIFV (que monopolizou, ademais, a presenza nas aulas dende a introducción do valenciano no ensino), non só superou xa a proba do uso, senón que aglutina todas as propiedades indisociábeis dun modelo de lingua estándar consistente. Malia as vantaxes desta proposta, Pradilla é consciente de que na conxuntura política actual este unitarismo é inviábel: éo porque non hai nin unha consciencia previa de comunidade lingüística co resto de territorios catalanófonos nin a interacción necesaria entre os membros da comunidade para difundir o modelo con garantías. Segundo Pradilla, é capital cambiar a política de “autismo cultural” impulsada polo Partido Popular dende 1995 para que se cree unha conxuntura favorábel á adopción deste modelo. De non producirse o cambio, o autor advirte que se podería entrar nunha fase de *ilaboración* (segundo o termo proposto por Lamuela e Murgades, 1984): “poderíámonos atopar de cheo cun proceso de interferencia propiciado dende a propia elaboración do modelo que contribuiría á consolidación do proceso de substitución lingüística”.

Neste segundo artigo, pois, Pradilla actualiza o estado da cuestión arredor do modelo de lingua culta valenciana, e amósase claramente partidario do unitarismo, malia admitir que a AVL non naceu tan só por unha veleidade política, senón que respondía a unha demanda sociolingüística real. Quizais por esta razón, e á espreita das accións que emprenda no futuro a institución, pecha o artigo afirmando que, a día de hoxe, o grao de intersección das propostas da AVL e mais do IIFV amosa, aínda, “unha zona de contacto de gran magnitude”.

Para comprendermos os motivos que propiciaron a creación dunha entidade codificadora no ámbito valenciano, cómpre ter en conta que o proceso de substitución da lingua vén de vello, e que comportou uns posicionamentos políticos cambiantes ao longo da historia. Este é o tema que se recolle no terceiro dos artigos: “ensaiar unha proxección diacrónica da dinámica substitutoria que dominou o ecosistema comunicativo valenciano dende o século XVI, co obxectivo de incardinar nela a realidade sociolingüística actual”. O artigo leva o título “A política lingüística contemporánea ou a deriva substitutoria do ‘idioma valenciano’”, e segue as premisas teóricas de Rafel Lluís Ninyoles para caracterizar as fases históricas do proceso de castelanzación. Segundo

¹ <http://bibiloni.cat/blog/?p=239> [11/01/2010].

este autor, o conflito lingüístico valenciano é un conflito de clases; caracterízase por unha ordenación xerarquizada do espectro social que leva asociado un esquema de funcionamento lingüístico tamén xerarquizado; e apóiase nunha ideoloxía bilingüista que lexitima esta distribución das linguas no eixo funcional, favorecendo o mantemento do monolingüismo dos castelanfalantes e mais a deserción lingüística dos valencianofalantes. Moitos son, xa que logo, os paralelismos entre as situacións de contacto de linguas que caracterizan as sociedades valenciana e galega.

A partir destes presupostos, Ninyoles divide o proceso de substitución do valenciano en tres fases de diferente direccionalidade: unha primeira fase *horizontal e selectiva* (a partir do s. XVI) na que as elites adoptan o castelán e velan polo seu monopolio; unha segunda fase *descendente e espontánea* (a mediados do s. XIX), na cal o castelán é xa un factor chave para a mobilidade social; e mais unha terceira fase *de difusión coactiva*, que coincide coa estigmatización institucional do valenciano impulsada polo franquismo e que desemboca no coñecido *paradigma fusteriano*, unha reacción de defensa da lingua e a identidade catalás liderada por Joan Fuster que xorde de sectores universitarios e burgueses de Valencia.

A principal contribución de Pradilla no artigo é, polo tanto, complementar a cronoloxía esbozada por Ninyoles con tres novas fases: unha primeira etapa de *difusión encuberta do proceso de castelanización*, unha segunda fase de *infraplanificación lingüística* e un terceiro momento de *contraplanificación lingüística*. Segundo Pradilla, a política lingüística impulsada nos anos da transición democrática foi de *difusión encuberta do proceso de castelanización*, porque rematou sendo unha *época de claudicacións* na que o blaverismo se impuxo e a esquerda perdeu a chamada “batalla de Valencia”: cedeu na denominación estatutaria da lingua, da comunidade, do himno e mais da bandeira.

A segunda etapa delimitada por Pradilla coincide cos anos de goberno socialista (1983-1995), e ten na promulgación da “Llei d’Ús i Ensenyament del Valencià” (LUEV), en 1983, o seu máximo expoñente. Trátase, porén, dunha etapa caracterizada por unha grande incoherencia e vacilación no establecemento do marco legal, por unha carencia patente de convicción á hora de liderar o proceso normalizador e polo despregamento dunha política lingüística esencialmente simbólica. Por todo isto, Pradilla denomínaa *de infraplanificación lingüística*.

Os anos de goberno da dereita (de 1995 até a actualidade) constitúen, finalmente, o que Pradilla chama unha etapa *de contraplanificación lingüística*. Os seus principais trazos definitorios son, segundo o

autor, a obsesión pola creación dun marco de referencia isolacionista, unha inhibición flagrante de toda planificación funcional por parte do goberno e mais un incumprimento manifesto da lexislación vixente. Segundo Pradilla, “a pedra angular da estratexia toda foi unha aposta nominalista polo glotónimo tribal e a subseguinte negación dun ámbito de pertenza lingüística superior”; por todo isto, conclúe, “o horizonte da secesión lingüística segue tan vixente como a dinámica substitutoria”. Novamente acerta Pradilla ao denunciar a política lingüística dos últimos gobernos valencianos: a indisociabilidade entre planificación do corpus e do status –fundamentais para a consolidación dun estándar referencial e para á súa implementación social– é asemade o mellor garante de que se pode promover unha involución do status e do uso da lingua mediante unha contraplanificación lingüística férrea.

Precisamente o cuarto artigo do libro céntrase na análise do estado actual do proceso de substitución lingüística. Co título “Vinte e cinco anos de LUEV. Un futuro incerto para a lingua”, Pradilla aproveita a conmemoración desta efeméride para levar a cabo unha caracterización demolingüística detallada da vitalidade do valenciano. Determinar a evolución do proceso de substitución lingüística nos últimos anos é crucial para deseñar unha política lingüística efectiva que permita encarrear a situación da lingua. Por esta razón, Pradilla é moi belixerante co “apagón demolingüístico” que supuxo a chegada do PP ao goberno en 1995. Esta ocultación consciente da realidade, “devastadora para a lingua”, foi a política oficial da Generalitat até a publicación, en 2004, dunha enquisa realizada pola AVL sobre a situación social do valenciano.

Neste traballo, Pradilla fai unha análise exhaustiva de varios indicadores sociolingüísticos. Esta análise, que leva a cabo non só en chave interna, senón tamén en comparanza cos datos actualizados do resto de territorios catalanófonos, lévaos a concluir que os vinte e cinco anos de aplicación da LUEV foron de escasa efectividade. De feito, o autor afirma que na actualidade o valenciano atópase inmerso nunha “crise grave no seu ecosistema comunicativo”, posto que “retomou un declive alarmante” dende o punto de inflexión que supuxo a chegada ao poder da dereita.

Consciente de que un cambio de escenario político é crucial para lle dar a volta á situación, Pradilla propón no entanto principiar un debate sobre varios temas capitais para o futuro da lingua: o modelo educativo, que non chega a escolarizar en valenciano nin un de cada catro estudantes; os requisitos lingüísticos para acceder á función pública, hoxe case inexistentes; e mais o papel da poboación da zona castelan-

falante do país nun proceso decidido de normalización lingüística. Un debate que non se pode adiar máis se non se quere dar ás á minorización demolingüística do valenciano no seu propio territorio.

Finalmente, Pradilla analiza as repercusións xeolingüísticas asociadas á difusión de dous modelos de lingua estándar diverxentes nos territorios autonómicos de Cataluña e do País Valenciano. O quinto e derradeiro artigo do libro titúlase “De fronteiras administrativas e límites xeolectais. O cruzamento lingüístico valencianocatalán (e aragonés)”. En referencia ao impacto do efecto-fronteira nas dúas beiras do río da Sénia, Pradilla hipotetiza que “de non alterarse a dinámica descrita, a conformación dun tránsito lingüístico máis abrupto vai ser cuestión de tempo. Non en van a nova distribución de isoglosas constituirá a dimensión lingüística da nova historia sociocultural do territorio”. Para evitar que isto aconteza, o autor declárase partidario dun “modelo único polimórfico onde o usuario poida escoller entre unha diversidade de opcións non xerarquizadas”. Este modelo tería que presentar tan só “un par de versións, adaptadas aos dous grandes bloques dialectais e con cuñas lingüísticas claramente converxentes”.

Esta contención no polimorfismo (“un par de versións”) semella contradicirse, porén, coa defensa que fai Pradilla dun modelo que establece “uns estereotipos lingüísticos, significativos e simbólicos, en ambas as dúas partes da fronteira politicoadministrativa”, e que se foi concretando estes últimos anos no xurdimento de varios modelos para o ámbito tortosino (é dicir, o territorio que abrangue o norte valenciano e mais as Terras do Ebro catalán). Esta contradicción teórica, que entronca unha vez máis co tema non resolto da identificación simbólica dos falantes dalgúns áreas co(s) estándar(es) vixente(s), responde de todos os xeitos a un obxectivo crucial: impedir que a área transfronteira valencianocatalá deixe de ser o “garante irrefutábel” da unidade da lingua que segue a ser arestora.

Referencias bibliográficas

- Lamuela, X. / Murgades, J. (1984): *Teoría de la llengua literaria segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- Sanchis Guarner, M. (1950): *Gramàtica valenciana*. València: Torres.

ESTEVE VALLS